

Móser Zoltán

Példabeszédek Zrínyi Miklós műveiben¹

Ebben az évben ünnepli az ország a költő Zrínyi Miklós születésnek 200. évfordulóját. Nem nehéz őt úgy elképzelni, mint aki egyik kezében kardot tart, a másikban tollat fog. Mint ahogy Czuczor Gergely írta a kétsoros epigrammájában: *Kard viadalmakban, békében lant vala társad: / Kardod az életölő, lantod az életadó.*² E kép hiányos lenne, ha az ülő költő mögött nem a könyvtár polcait látnók. Mert Zrínyi könyvtára egy 1662-ben készült jegyzék szerint 431 kötetet foglalt magában. Ezeket forgatta, olvasta, idézte műveiben. Ezekből, elsősorban a latin szerzőkre való hivatkozásokból készítettünk egy csokorra való. Természetesen e kis válogatás élére a *Szigeti veszedelem* ajánlása kívánkozott.

Az olvasónak. Homerus 100 esztendővel az trojai veszedelem után írta historiáját; énnékem is 100 esztendővel az után történt irnom Szigeti veszedelmet. Virgilius 10 esztendeig írta Aeneidost; énnékem penig egy esztendőben, sőt egy télben történt véghez vinnem munkámat. Eggyikhez is nem hasomlitom pennámat, de avval ő előttök kérkedhetem, hogy az én professiom avagy mesterségem nem az poesis, hanem nagyobb s jobb országunk szolgálatjára annál: az kit irtam, multságért irtam, semmi jutalmot nem várok érette. Önekik más gondjok nem volt, nékem ez legutolsó volt. Irtam, az mint tudtam, noha némely helyen jobban is tudtam volna, ha több munkámat nem szántam volna vesztegetni. Vagyon fogyatkozás verseimben, de vagyon mind az holdban, mind az napban, kit mi eclipsisnek hivunk. Ha azt mondják: *saepe et magnus dormitat Homerus*,³ bizony szégyen nélkül szemlélhetem csorbáimat, igazsággal mondom, hogy soha meg nem corrigáltam munkámat, mert üdöm nem volt hozzá, hanem első szülése elmémnek. És ha ugyan corrigálnám is úgy sem volna *in perfectione, quia nihil perfectum sub Sole, nam nec chorda sonum dat, quem vult manus et mens*.⁴ Fabulákkal kevertem az historiát; de

¹ Zrínyi könyvtárában a közmondások, példabeszédek irodalmát néhány mű képviselte: *Fasciculus sententiarum ex scriptis diversorum authorum magnorum collectus a Comite Adamo Forgach di Gimes*. 1. *Sententiae veterum poetorum per locos communes digeste Georgio maiore... multo quam antehac auctiores ac locupletiores. Auctore Antonio Mancinello*. 2. *Thesaurus adagiorum Gallico latinorum redditorum in Bibliotheca Zrinyiana. Die Bibliothek des Dichters Nicolaus Zrinyi*. Wien Kende 1893.

² Czuczor Gergely, *Zrínyi, a költő*, 1837.

³ Olykor a jó Homeros is szundikál. (Horatius)

⁴ Úgy sem volna tökéletes, mivel semmi sem tökéletes a nap alatt, hisz még a húr sem azt a hangot adja, melyet a kéz és a lélek akar. (Cicero)

ugy tanultam mind Homerustul, mind Virgiliustul, az ki azokat olvasta, megesmerheti egyiket az másiktul.

Nyulak és békák. Praestat mori uti leonem, quam vivere sicut asinum. [Jobb meghalni oroszlánként, mint élni szamárként.] Aesopus azt mondja vala egy fabulájában, hogy a nyulak megunakodván életüktül, mivelhogy minden állatoknál félénkebbek volnának, és csak szaladásban volna minden securitások, azt végezék magokban, hogy egy nagy tóban egyszersmind neki rugaszkodván belé ölnék magokat. Történék azonban, hogy mikor már a tóhoz érkeztek volna, a parton lévő békák megijedvén a nyulaktól, a tóban beszökdösének; kit meglátván egy öreg nyul, így kiálta fel a többinek: megálljatok, nyulak; mi azért megyünk vala a tóban veszni, hogy azt tudtuk, nincs nálunknál félénkebb állat; de imé, látjuk, a békák még nálunk is félénkebbek, mert mielőttünk ugrának be a tóban; azért ne öljük még meg magunkat az egyszer. Által kell minékünk esnünk a mi szerencsénken, ha megmaradást kívánunk, és ugy vessünk számot, hogy minékünk magunknak. Mert én nem látok egy szomszédot is, sem egy idegen nemzetet is, aki a mi kedvünkért örömet szerencséltesse a maga békességes voltát a mi veszedelmünkkel. A vízben haló embertül fél a hajóban ülő is, hogy őtet is be ne vonja magával.⁵

Bölcsen, megfontoltan. Nem vakmerőségre hívok senkit, nem habahurjával kívánom az mi nemes resolúciónkat, hanem okosságnak mértékletességével és állhatatos szívünknek megkeményítésével akarnám hogy előállanék erre a nemzetünknek utolsó szükségére és a szerencse-birónak utolsó sententia-kimondására. Én is Catóval mondom azt, magyarok: [Ugyanis a dolog komoly; de ti nem félték attól. Vagy pedig nagyon félték; de elméteknek tehetetlensége és lágysága miatt egyik a másikra várakozván, késlekedtek, bízván a halhatatlan istenekben, kik e hazát sokszor a legnagyobb veszélyek közt is megtartották. De az istenek segítsége nem könnyörgésekkel és asszonyos sóhajtásokkal szereshető meg. Éberséggel, tevékenységgel, bölcs megfontolással minden dolgod szerencsésen halad; de ha tehetetlenségbe, tunyaságba merültél, hasztalan könnyörögsz az istenekhez; azok megharagszanak rád, és ellenségeiddé válnak.]

Szántson, vessen, boronáljon, arasson és sok dolgot vigyen véghez a gazda ember ha élni akar cselédestül. Nam Dii laboribus omnia vendunt. [Mert az istenek mindent munkáért adnak.]⁶

Példázat a lacedemoniai asszonyról. Egy nemzet sem pattog ugy s nem kevélykedik nemesség titulussával mint a magyar, maga annak bizonyítására, conservatiójára, látja Isten, semmit nem cselekeszik. Ülnek haszontalanul fiaink vagy otthon atyjoknál és anyjoknál, vagy, ha ugyan derekasan látni, hallani akarnak (az mint ők mondják), egy magyar ur udvarában beállanak és szerződnek. Ott mit tanulnak? innya; mit többet? pompáskodni, egy mentét arannyal megprémezni, egy kantárt pillangókkal felczifrázni, egy forgóval, egy

⁵ Áfium = Az török áfium ellen való orvosság, Szigethy Gábor jegyzeteivel, Bp., 1981, 15.

⁶ Áfium, 22.

varrott lódinggal pipeskedni, egy paripát futtatni, egy szóval: esküdni, hazudni és semmi jót nem követni. Hej, mely különb vala amaz lacedemoniai asszony, mikor a fiát, mely immár felnevelkedett vala, felfegyverezvén jó módjával, egy paist ada végtére neki ezen szókkal: aut cum hoc, aut in hoc, azaz: avagy ezt hozd haza tisztességesen, avagy ebben halva hozzanak becsülettel.⁷

Erőről és észről. ...mert nemcsak abban áll a tudomány s a hadi mester-ség, hogy a vitéz verekedjék akármiképpen, hanem okossággal. A medve erősebb az embernél, a párduc gyorsabb, az oroszlán serényebb,⁸ mégis az ember mindeniket meggyőzi okossággal; lovat, ökröt, elefántot a maga szolgálatjára kényszerít, melyet meg nem cselekedhetnék, ha csak erejében s bátorságában biznék, hanem okossággal. Hát mennyivel inkább kívántatik embernek ember ellen az okosság; főképpen minékünk olyan ember ellen, mint a török, aki nem erővel, nem vitézséggel győzött eddig bennünket, hanem ravaszsággal, sokasággal. Ha azért azé a hadi győzelem, akinél nagyobb a hadi mesterség, nem kell kételkednünk, hogy miénk nem leszen, ha derekasan magunkat hozzá [nem] applicáljuk. Mert igaz, a török ravasz, igaz hogy disciplinatus [fegyelmezett]; mindazonáltal az ő hadi tudománya nem oly perfectióban [tökéletes] vagon, hogy jobb ne lehetne; hanem mikor magánál rosszabbat talál, bizonyos, hogy minor virtus cedit majori [a kisebb vitézség enged a nagyobbknak]. Jobbnak kell hát lennünk, vitézebbnek is, tanultabbaknak is, ha a törököt meg akarjuk verni; mert ha ő több is, semmit nem indulok azon, ha mi jobbak leszünk.⁹

Jó szándék és semmi más

Evvel az írással mutattatik meg, hogy fegyver kell s jó, országunkban. Miképen s hogy kelljen azt rendelni, tartani; és más sok particularitását is feltaláljuk könnyen, ha akarjuk. Volenti nihil difficile. [Akiben megvan a jó szándék, annak semmi sem nehéz.]¹⁰

Mese ez az egyszeri emberről, akit az ördögök visznek a pokolba.

Bethlen Miklós jegyezte fel ezt, amit Zrínyi Miklós mesélt el neki 1664 nyarán, a halálos végű vadászatra kocsizva:

Egyszer egy embert az ördögök visznek volt; találkozáék egy barátja szemben véle. Kérdi: Hová mégy kenyeres? Nem megyek én, hanem visznek. Kik s hová? Felelé: Az ördögök a pokolba. Mond emez: Jaj szegény, ugyan rosszul vagy, kinél rosszabbul nem lehetnél. Felelé: Rosszul bizony, de mégis lehetnék én ennél is rosszabbul. Melyre imez álmélkodva: Hogy lehetnél rosszabbul,

⁷ Áfium, 26.

⁸ A *Vitéz Hadnagy* második részében így fejtegette Zrínyi e gondolatot: „Taurus fortis est et occiditur, / Elephas grandis est et occiditur, / Leo ferus est et occiditur. [A bika erős, az elefánt nagy, az oroszlán vad, mégis mindegyiket megölik.] Az ember mivel erős a bikánál, mivel nagyobb az elefántnál, mivel fenébb az oroszlánnál? és ha az esze nem volna, a többi egyiknek sem állhatna ellene, de ésszel uralkodik ez világon és az embereken is az, akinek több van. Mikor vis et consilium [erő és ész] egy emberbe szerkezik: boldog az és becsületes, hatalmas és rettenetes.” (*Aforizmák Cornelius Tacitushoz*, 18.) In: Áfium, 63.

⁹ Áfium, 37–38.

¹⁰ Áfium, 51.

hiszen a pokol mindennél rosszabb. Felelé: Úgy vagy az, de most mégis ők visznek engemet, noha pokolba, de a magok vállán, hátán, hogy már nyugszom addig; s hát ha megnyergelnének s magokat is vélem vitetnék, mégis úgy is csak azon pokolba mennék, hiszem rosszabbul volnék úgy ennél is. Applicálá Magyarország s Erdélyre, és a törökre, németre.¹¹

Az magyar vérnek maradékiról. De ha az oktalan állatok a magok barlangjoknak bántódásáért, a magok kölyköknek elviteleért készek a halált szenyvedni: mennyivel minekünk inkább, kik dicsőséges magyar vérnek maradéki vagyunk, az mi atyánkfiaiért, atyáinkért, anyáinkért, feleségünkért, gyermekünkért, hazánkért meg kell mozdulnunk, halálra is, ha kívántatik menünk, mégis legalább bosszut ezen dühött eben állanunk.¹²

Bibliai hasonlatok, példázatok.

„Ember penig, az ki isteni formára /
Meg van ékesítve, Isten-ábrázatra:..” (Szigeti veszedelem, VII, 42)

„Nem-é tetüled csináltattam földbül?...” (Szigeti veszedelem, II, 67)

„Talán így Hercules bánt az sárkányokkal, /
Vagy hatalmas Sámson philisteusokkal, /
Mint Zrínyi cselekszik török pogányokkal...” (Szigeti veszedelem, VI, 67)

„Kivántam, dűlne rám /
Szép márvány palotám, /
Miként rádűlt Sámsonra.” (A vadász és Echo, 4)

„Ezért Ó Pharahot rontá keménységgel, /
Goliátot meggyalázá egy gyermekkel, /
Philisteusokat rettenetességgel...” (Szigeti veszedelem, V, 9)

„Tejjel-mézzel folyó szép Pannoniában...” (Szigeti veszedelem, I, 15)

„Te zsidó gyermeket Terebintus völgyben /
Góliát ellen tetted győződelemben: /
Téged dicsértének égő kemencében /
Sidrák, Misák, Abdenago nagy örömben.” (Szigeti veszedelem, XIV, 10)

Az *Áfiumot* is bibliai idézettel zárja Zrínyi Miklós, amelyet a *Bírák könyvéből* idéz: „...ki bizik Istenében, szereti hazáját, vagyon egy csepp magyar vér benne, kiáltson fel az égben az Istenhez, énekelje velem ez Debora énekét: [Akik Izrael fiai közül önként kiteszitek lelketeket a veszélynek, áldjátok az Urat; új háborút akar az Úr, s az ellenség kapuit maga döntötte le. Szereti szívem Izrael

¹¹ In: *Élete leírása magától*. Első könyv, XVII. rész.

¹² *Áfium*, 13.

jeleseit, akik önként mentek a veszedelembe, dicsérjétek az Urat. Amen, Amen, Amen.]”¹³

*

Aki kézbe veszi az *Áfiumot*, az meghatódás nélkül nem tud gondolni Vörösmartyra a következő sorok olvastán: „Fegyver, fegyver, fegyver kívántatik, és jó vitézi resolutio! Ezenkívül én semmit sem tudok, sem mondok. Avagy azért, magyarok, evvel oltalmazzuk meg magunkat, avagy vitézül haljunk meg mindnyájan, mert non datur aliud medium [más mód nincs]. Elfussunk? nincs hová, sehun másutt Magyarországot meg nem találjuk, senki a maga országából barátságunkért ki nem megyen, hogy minket helyheztesse belé: az mi nemes szabadságunk az ég alatt sohun nincs, hanem Pannoniában. Hic vobis vel vincendum vel moriendum est. [Itt győznötök vagy halnotok kell.]

De miért kelljen elvesznünk avagy kétségben esnünk, míg csontjainkban velő, ereinkben vér, míg Isten mennyországában az mi bizodalunk lehet, míg karunkban kopját, markunkban szablyát szoríthatunk?”¹⁴

Mit is lehet ehhez hozzáfűzni? A török kiűzését a legfőbb célnak tartó, ezért a harcokat vállaló Zrínyiben – hős dédapja példájaként – a győzelem és a halál azért áll első helyen, mert nekünk itt élnünk és halnunk kell! Ez nem kívánság, hanem parancs: mának szóló üzenet. Ez Zrínyi Szózata.

*

Hetek óta Zrínyivel foglalkozom: olvasom, jegyzeteket készítek, vázlatokat írok, esszét tervezek. Egyszer csak, amikor felálltam az asztaltól, megszólalt bennem Pilinszky János négy sora:

*„Látja Isten, hogy állok a napon.
Látja árnyam kövön és kerítésen.
Lélekzet nélkül látja állani
árnyékomat a levegőtlen présben.”*

Azóta is, többször is, Zrínyi kapcsán erre az idézetre gondolok. Okát nem tudom megmagyarázni. De nyilván nem véletlenül súgta valaki a fülembe ezt a négy sort.

¹³ *Birák könyve*, 5.

¹⁴ *Áfium*, 21.